

The Relationship Between “Image and Text” in the Works of Kamaluddin Behzad, Citing Roland Barthes' Anchoring Theory

Mohammad Kazem Hassanvand¹ | Mahsa Khani Oushani²

1. Corresponding author: Associate Professor, Department of Painting and Islamic Art, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Email: mkh@modares.ac.ir
2. Master of Islamic Art, Tarbiat Modares University, Faculty of Art and Architecture, Tehran, Iran. Email: mahsakhani1987@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received: 2 January 2025 Received in revised form: 3 March 2025 Accepted: 27 April 2025 Keywords: Image, text, Kamaluddin Behzad, Roland Barthes, anchoring theory	Image and text have always been two important components in the layout of Islamic art. The interactive relationship that exists in the illustration of literary texts has shaped the art of Islamic book layout with numerous patterns. In this study, the structure and visual elements in the research data were first analyzed, and then the position of the image and text in relation to each other was examined and analyzed based on Roland Barthes' anchoring theory, and the results obtained were compared and interpreted. The aim of this study is to examine the image pattern and its relationship with the text in the works of Kamal al-Din Behzad based on Roland Barthes' anchoring theory in order to answer the question of how the relationship between text and image in Behzad's works is defined based on Roland Barthes' theory. The method of this study was carried out with a structuralist approach with a descriptive-analytical method and a library collection method. The findings of the study show that despite the primacy of the image on the page, the text is anchored within the image and has a significant impact on the transmission of meaning. Citing Roland Barthes's perspective, the text is anchored to the image, and the text element on the page has gained equal importance alongside the image
Cite this article Hassanvand, Mohammad Kazem; Khani Oushani, Mahsa. The relationship between “image and text” in the works of Kamaluddin Behzad, citing Roland Barthes' anchoring theory, <i>Visual Art Studies of IRAN</i>, (2025), 2(2), 99-113. DOI: 10.22111/JART.2025.50696.1070 © Hassanvand, Mohammad Kazem; Khani Oushani, Mahsa Publisher: University of Sistan and Baluchestan DOI: 10.22111/JART.2025.50696.1070	

Extended Abstract

Image and text have always been two important components in the layout of Islamic art. The interactive relationship that exists in the illustration of literary texts has shaped the art of Islamic book layout with numerous patterns. In this study, the structure and visual elements in the research data were first analyzed, and then the position of image and text in relation to each other was examined and analyzed based on Roland Barthes' anchoring theory, and the results obtained were compared and interpreted. The aim of this study is to examine the image pattern and its relationship with text in the works of Kamal al-Din Behzad based on Roland Barthes' anchoring theory in order to answer the question of how the relationship between text and image in Behzad's works is defined based on Roland Barthes' theory. The method of this study was carried out with a structuralist approach with a descriptive-analytical method and a library collection method. The information was collected in a library manner. The findings of the research show that despite the primacy of the image on the page, the text is anchored within the image and has a significant impact on the transmission of meaning, which, citing Roland Barthes's view, the text is anchored on the image and the text element on the page has gained equal importance alongside the image.

"The interaction between art and literature in Iran has a long history, Iranian painting has had a long-standing connection with writing. The illustration of literary books, including scientific, fictional and historical, was common and flourished with the support of the court and became one of the most prominent arts in Iran". "The image has always been placed alongside literary texts and created the art of manuscript layout that was welcomed by the audience. The manuscript layout has both a decorative and conceptual aspect that was formed on the basis of literature and literary texts". "Among the illustrations that were engraved in manuscripts are the illustrations of Kamal al-Din Behzad, which are considered outstanding examples in the history of Iranian art in the books of Bustan and Golestan by Saadi and Khamseh Nezami." The aim of this research is to investigate and understand the relationship between text and image in Kamal al-Din Behzad's paintings and to discover the pattern of the relationship between text and image based on Roland Barthes's "anchoring" theory of communication. Kamal al-Din Behzad's paintings are analyzed in this regard to discover their adaptive pattern and to find out which of the relationships defined by Barthes corresponds to the relationship between text and image in Behzad's paintings. First, the structure of the visual elements of text and image on the page is examined, and then their position and amount are measured relative to each other, in order to define the relationship between text and image in it and answer the question of what is the relationship between text and image in Behzad's works? And how is it defined based on Roland Barthes' theory? The study of this topic is carried out for the first time by citing Roland Barthes' theory, which is a new and original research from this perspective. This research also increases the accuracy in reading the painting with respect to the text. It is also an attempt to better explain visual texts, based on Roland Barthes' anchoring theory, and to create a more comprehensive understanding of the relationship between text and image in the works of Kamaluddin Behzad, which shows the importance and necessity of this research. The relationship between text and image in the works of Kamaluddin Behzad had been the subject of many studies before, but it had never been examined with the structuralist philosopher Roland Barthes' theory on the relationship between text and image. Barthes states the anchoring theory about the relationship between text and image, when the text is related to the image and is connected to it, so to speak, and becomes anchored. Although the image is the dominant element on the page, the text is scattered on the page in proportion to the image. The image and text are placed together on the page with equal importance and both support and support each other equally. Based on the research findings, it was concluded that in three examples of the research case, based on Barthes's communication theory, there is an anchoring relationship, but in the fourth case, despite the image being dominant on the page, the text is scattered to a proportionate extent on the page and plays a more active role within the image, resulting in a stronger connection in anchoring the text. Despite the main importance of the image, the text has appeared on the page along with the image, and although the text has entered the image and, so to speak, has anchored the image, it has not disrupted its structure and proportion. By placing the text within the image, Behzad has achieved a special place within the image with a special and proportionate proportion, and based on Barthes's theory, a strong "anchoring" relationship is seen in this image, and the text has helped to convey the concept of the image with the help of the image.

دوفصلنامه علمی-تخصصی مطالعات هنرهای تجسمی ایران

ارتباط «تصویر و متن» در آثار کمال‌الدین بهزاد با استناد بر نظریه لنگراندازی رولان بارت

محمدکاظم حسنونند^۱ | مهسا خانی اوشانی^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه نقاشی و هنر اسلامی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، mkh@modares.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد هنر اسلامی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، رایانامه: mahsakhani1987@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۳

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۸/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۷

واژه‌های کلیدی:

تصویر، متن، کمال‌الدین بهزاد، رولان بارت، نظریه لنگراندازی

تصویر و متن همواره دو مؤلفه مهم در نسخه‌آرایی هنر اسلامی بوده است. ارتباط تعاملی‌ای که در تصویرگری متون ادبی وجود دارد، هنر کتاب‌آرایی اسلامی را با الگوهای متعدد شکل داده است. در این پژوهش ابتدا ساختار و عناصر بصری موجود در داده‌های تحقیق، تجزیه و تحلیل شده، سپس جایگاه تصویر و متن نسبت به یکدیگر براساس نظریه لنگراندازی رولان بارت بررسی و تحلیل می‌شود و نتایج به دست آمده مقایسه و تفسیر خواهد شد. هدف این پژوهش، بررسی الگوی تصویری و ارتباط آن با متن در آثار کمال‌الدین بهزاد بر مبنای نظریه لنگراندازی رولان بارت است تا به این سؤال پاسخ داده شود که رابطه میان متن و تصویر در آثار بهزاد براساس نظریه رولان بارت چگونه تعریف می‌شود؟ این تحقیق با رویکردی ساختارگرایانه و با روش توصیفی-تحلیلی و شیوه گردآوری کتابخانه‌ای انجام گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد با وجود ارجحیت تصویر در صفحه، متن، درون تصویر لنگر انداخته است و تأثیر بسزایی در انتقال مفهوم دارد که با استناد بر دیدگاه رولان بارت، متن بر تصویر لنگر شده است و عنصر متن در صفحه در کنار تصویر، اهمیتی همسان یافته است.

استناد: حسنونند، محمدکاظم؛ خانی اوشانی، محسا. (۱۴۰۴). ارتباط «تصویر و متن» در آثار کمال‌الدین بهزاد با استناد بر نظریه لنگراندازی رولان بارت، مطالعات هنرهای تجسمی ایران، ۲(۲)، ۹۹-۱۱۳.

DOI: 10.22111/JART.2025.50696.1070

© حسنونند، محمدکاظم؛ خانی اوشانی، محسا

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

۱- مقدمه

«تعامل میان هنر و ادبیات در ایران قدمتی طولانی دارد، نقاشی ایرانی پیوندی دیرینه با کتابت داشته است. تصویرگری کتب ادبی اعم از علمی، داستانی و تاریخی رایج بوده و با حمایت دربار به شکوفایی رسید و تبدیل به یکی از شاخص‌ترین هنرهای کشور ایران گشت» (کارگر و ساریخانی، ۱۳۹۰: ۶۵). «تصویر همواره در کنار متون ادبی جای گرفته و فن نسخه‌آرایی را به وجود آورد که مورد استقبال مخاطبان قرار گرفت. نسخه‌آرایی، هم جنبه تزئینی و هم جنبه مفهومی داشته است که بر پایه ادبیات و متون ادبی شکل گرفته است» (موسوی فاطمی، ۱۳۹۱: ۱۵۷). «ازجمله نگاره‌هایی که در نسخ خطی نقش شدند، نگاره‌های کمال‌الدین بهزاد می‌باشند که در کتاب‌های بوستان و گلستان سعدی و خمسة نظامی از نمونه‌های برجسته در تاریخ هنر ایران به حساب می‌آیند» (کاووسی، ۱۳۹۷: ۸۴).

هدف این پژوهش، بررسی و شناخت ارتباط میان متن و تصویر در نگاره‌های کمال‌الدین بهزاد و کشف الگوی رابطه میان متن و تصویر براساس نظریه ارتباطی «لنگراندازی» رولان بارت است. نگاره‌های کمال‌الدین بهزاد در این خصوص تجزیه و تحلیل می‌شود تا الگوی انطباقی آن‌ها کشف شده، و پی برده شود که کدامیک از ارتباط‌های تعریف‌شده بارت، با رابطه متن و تصویر در نگاره‌های بهزاد مطابقت دارد. ابتدا ساختار عناصر بصری متن و تصویر در صفحه بررسی می‌شود، سپس جایگاه و میزان آن‌ها نسبت به یکدیگر سنجیده شده، تا رابطه میان متن و تصویر در آن تعریف شود و به این پرسش پاسخ داده شود که رابطه میان متن و تصویر در آثار بهزاد چگونه است و براساس نظریه رولان بارت، چگونه تعریف می‌شود. مطالعه این مبحث با استناد بر نظریه رولان بارت، برای اولین بار صورت می‌گیرد که از این منظر، پژوهشی نو و بدیع به شمار می‌رود. همچنین این پژوهش موجب افزایش دقت در خوانش نگاره با توجه به متن می‌شود و نیز تلاشی است در جهت تبیین هرچه بهتر متون تصویری، بر مبنای نظریه لنگراندازی رولان بارت، و شناخت جامع‌تر نسبت به ارتباط متن و تصویر در آثار کمال‌الدین بهزاد که نشان از اهمیت و ضرورت این پژوهش دارد.

۲- پیشینه پژوهش

مطالعات و پژوهش‌های بسیاری در مکتب هرات و درباره کمال‌الدین بهزاد صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به مقاله «بررسی صفحه‌آرایی نگاره‌های منسوب به بهزاد در نسخه بوستان سعدی» (۱۳۹۷) از شیخی و محمدزاده اشاره کرد. مقاله آن‌ها به تحلیل سه نگاره از بهزاد می‌پردازد و در پی یافتن ساختار گرید و الگوی مناسب برای نشریات ایرانی است. مقاله «آثار زندگی در نگارگری بهزاد» (۱۳۸۲) از شایسته‌فر، به بررسی و تحلیل بصری آثار بهزاد با تأکید بر ترکیب‌بندی و حرکت پرداخته است. مقاله «بررسی تنوع پیکره‌ها و تناسبات انسانی در آثار کمال‌الدین بهزاد» (۱۳۹۴) از شه‌کلاهی و میرزاابوالقاسمی، آثار بهزاد را از لحاظ تنوع پیکره‌ها و تناسبات انسانی مورد بررسی قرار داده است و پی می‌برد طراحی پیکره‌های بهزاد ارتباط مستقیم با موضوعات نگاره‌های او دارد. کاووسی در مقاله «کمال‌الدین بهزاد در مکاتب نگارگری ایران» (۱۳۹۷)، به بررسی تأثیرپذیری بهزاد از مکاتب پیشین، و تأثیری که بر مکتب نگارگری بعد از خود در دوره صفوی داشته، پرداخته است. پایان‌نامه «بررسی صفحه‌آرایی نگاره‌های منسوب به بهزاد در نسخه بوستان سعدی» (۱۳۹۷) از محمدزاده، به بررسی صفحه‌آرایی آثار منسوب به بهزاد پرداخته است که به دنبال الگوی گرید مناسب برای کتاب سنن نوجوانان بوده است. همچنین پایان‌نامه «تبیین رابطه پیکر انسان و فضای معماری در آثار کمال‌الدین بهزاد» (۱۳۹۳) از دزفولی، به بررسی رابطه میان پیکره‌های انسانی در نگاره‌های بهزاد و عناصر معماری پرداخته است. پایان‌نامه «نگارگری

در مکتب هرات» (۱۳۹۰) از جلیلیان و پایان‌نامهٔ «نگارگری مینیاتور و معرفی هنرمندان در عصر تیموری» (۱۳۸۹) از الهیاری، به بررسی و شرح دورهٔ تیموری، کتب مکتب هرات و هنرمندان این دوره پرداخته‌اند و اشاره‌ای نیز به کمال‌الدین بهزاد داشته‌اند.

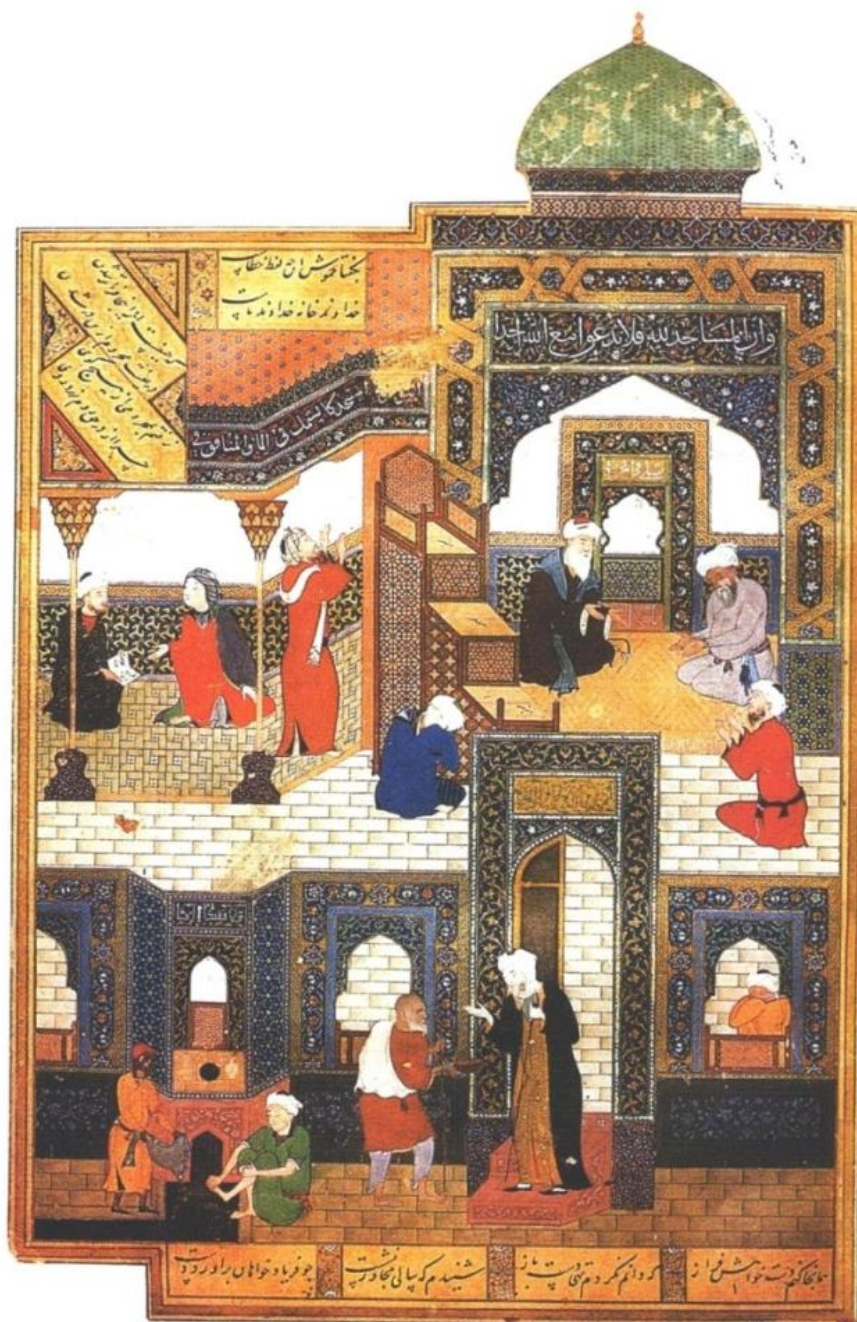
از جمله کتب مرتبط به موضوع، کتاب «مکتب هرات» از دکتر آژند است که به بررسی دورهٔ پیشین هرات، شکوفایی مکتب هرات، و دورهٔ پسین این مکتب پرداخته است و توجه ویژه‌ای به محمد سیاه‌قلم و کمال‌الدین بهزاد و شرحی از آثار ایشان دارد. کتاب «مکتب بهزاد» از بنوال، به بررسی و برشمردن آثار نگارگری بهزاد در نسخه‌های متفاوت آن و همچنین شرح حالی از هنر و معماری مکتب هرات و توضیحی بر شرایط حکومت شاهرخ پرداخته است. این کتاب به‌طور کلی هنرمندان و شرایط قرن نهم هجری قمری را بررسی کرده است. کتاب «کمال‌الدین بهزاد» از آریان، به شرح حال زندگی بهزاد با نگاهی بر خصوصیات دورهٔ تاریخی او و برشمردن آثار بهزاد پرداخته است. اما نوشتار پیش‌رو رابطهٔ میان متن و تصویر را در نگاره‌های بهزاد بر مبنای نظریهٔ ارتباطی رولان بارت مورد بررسی و تحقیق قرار می‌دهد که از این نظر، پژوهشی نو و بدیع است.

۳- روش تحقیق

این تحقیق با رویکردی ساختارگرایانه^۱، با روش توصیفی-تحلیلی و به شیوهٔ کتابخانه‌ای انجام گرفته است. جامعهٔ آماری، چهار اثر از آثار کمال‌الدین بهزاد از کتاب‌های خمسةٔ نظامی، بوستان و گلستان سعدی است. در این پژوهش در بررسی نمونهٔ داده‌ها، از نظریهٔ لنگراندازی رولان بارت^۲ استفاده شده است.

۴- رولان بارت

«رولان بارت، فیلسوف فرانسوی ساختارگرا بود که به سوی پس‌ساختارگرایی حرکت کرد. او معتقد است ساختارگرایی کاملاً به فعالیت ذهن اهمیت می‌دهد. به این ترتیب هر عنصر به‌جای اینکه متعلق به خود باشد، متعلق است به ارتباطش با دیگر عناصر و به‌تنهایی معنا ندارد» (مسعودی، ۱۳۵۹: ۴۸). «حوزه‌ای که رولان بارت در آن وارد شده و به شیوهٔ آکادمیک به بحث و بررسی و تحلیل ساختاری روایت پرداخته است، حوزه‌ای است که نه با زبان‌شناسی و فلسفه، بلکه با ادبیات ربط وثیق دارد» (همان، ۵۶). «در نظر بارت، کلمات و تصاویر با محدودکردن یکدیگر، معنایی را القا می‌کنند که بدون یکدیگر این معنا کامل نخواهد بود» (احمدی، ۱۳۷۴: ۲۶). «متن و تصویر، یکدیگر را کامل می‌کنند و معنا را در کلی واحد شکل می‌دهند» (محمدی، ۱۳۸۹: ۳۷). بارت در کتاب «درآمدی بر ساختار روایت‌ها»، سه الگوی کلی در ارتباط میان متن و تصویر ارائه می‌دهد: «ارتباط توصیفی، ارتباط همسان و ارتباط مرجع. زمانی که تصویر توصیف‌کنندهٔ متن روایت باشد، ارتباطی توصیفی در صفحه برقرار است. زمانی که تصویر و متن به یک اندازه در توصیف یکدیگر تأثیر داشته باشند و به یک اندازه از هم پشتیبانی کنند، ارتباطی همسان برقرار است. زمانی که متن روایت به توصیف تصویر پردازد، ارتباطی مرجع در صفحه برقرار است» (Barthes, 1977: 21). در الگوی توصیفی، زمانی که متن، توصیف‌کننده است و بار انتقال معنا را بر دوش دارد، بارت از توصیف حالتی به نام لنگراندازی صحبت می‌کند. به عبارتی، زمانی که متن بر تصویر لنگر انداخته و بر معنای آن تأثیر می‌گذارد (همان، ۸۹). این حالت که در تعاریف بارت به لنگرانداختن متن تعبیر شده است، در این پژوهش و روی چند مورد از آثار بهزاد مورد بررسی قرار می‌گیرد.

تصویر ۱- گدای پیری را به مسجد راه نمی‌دهند، بوستان سعدی، بهزاد، مکتب هرات، ۸۹۴ ق، کتابخانه قاهره، مصر، منبع:

URL1

تصویر ۱، نگاره «گدای پیری را به مسجد راه نمی‌دهند» از کتاب بوستان سعدی است. در این اثر که درون و بیرون یک مسجد، در یک تصویر واحد به نمایش درآمده، جنب‌وجوش و زندگی حقیقی درون مسجد به‌خوبی ترسیم شده است. نگاره درون کادر هشت‌ضلعی نامتعارف که از خصوصیات این دوره است، نقش شده است. «کتابت قرآن در دوره تیموری با دوره‌های قبل و بعد کاملاً متفاوت است. علاوه بر قطع‌های رایج کتابت، در قطع‌های بزرگ و کوچک و اشکال هشت‌ضلعی و بازوبندی نیز پدیدار شد» (عقیقی حاتمی‌پور و رهیده، ۱۳۹۴: ۳۹)؛ کادر نامتعارف و هشت‌ضلعی‌ای که در قسمت ضلع بالا سمت راست قسمتی از بنا از کادر بیرون آمده و شکستگی قابل‌ملاحظه‌ای را ایجاد کرده است. در یک فضای دوساحتی که درون و بیرون مسجد نشان داده شده است، به‌طور هم‌زمان هفت روایت متفاوت نیز در جریان است:

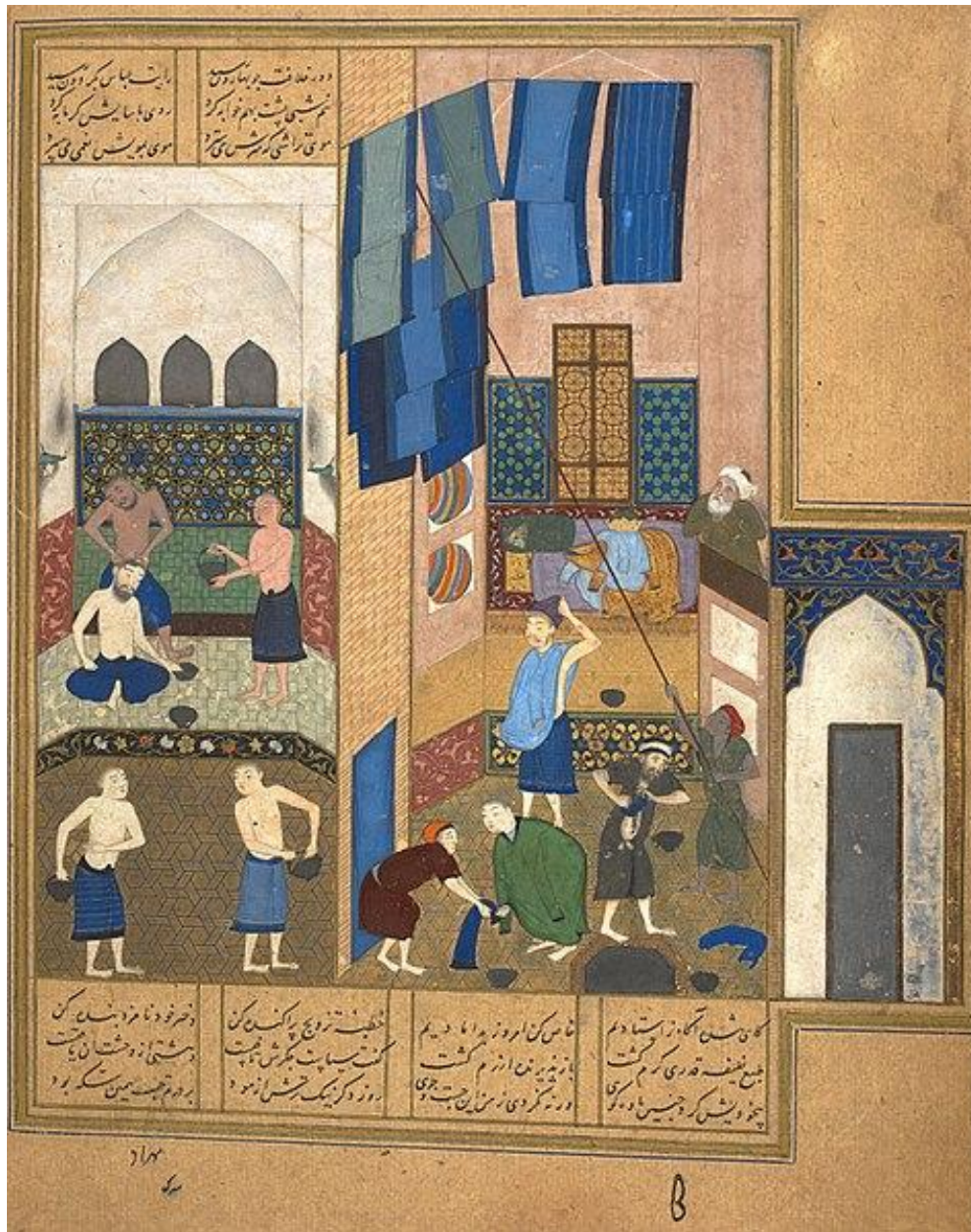

دو فرد از فقها در حال بحث هستند، فردی در حال دعا کردن است، فردی در حال خواندن نماز است، دو فرد در شبستان نشسته‌اند و دربارهٔ قراردادی بحث می‌کنند، دو فرد در حال وضو گرفتن هستند، فردی در چارچوب پنجره خوابیده است، دو فرد نیز جلوی درب اصلی هستند و احتمالاً گدایی در حال رانده شدن است. «این هفت روایت به صورت منسجم در صفحه قرار گرفته است. سه روایت در پایین به صورت خطی افقی و چهار روایت در بالا به صورت خطی افقی قرار دارد» (حاجی محمدزاده، ۱۳۹۷: ۵۴). رنگ طلایی، نخودی و لاجوردی، در نگاره غالب است. طیف رنگی هنرمند، وسیع و پرتنوع و با خاکستری‌های رنگی فراوان است. نگارگر مکتب هرات، دانش خود از تنالیه‌های خاکستری را به خوبی نشان داده و فضایی عرفانی و مذهبی را پدید آورده است.

تصویر ۲- آنالیز تصویر ۱، منبع: نگارندگان

در تصویر ۲، مکان قرارگیری متن و تصویر، آنالیز شده و به صورت ساده مشخص شده است. متن، درون تصویر جای گرفته و به تصویر لنگر شده است و ارتباطی نزدیک و درونی با تصویر ایجاد کرده است. بارت نظریه‌ای در ارتباط با متن و تصویر مطرح می‌کند که در آن تصویر بر متن ارجحیت دارد و تصویر، حکم پشتیبان را داشته و حمایت‌کنندهٔ متن است. تصویر برای شرح بهتر موضوع و انتقال بهتر مفهوم متن در صفحه قرار می‌گیرد و مخاطب را به مفهوم اصلی راهنمایی می‌کند. «در این نظریه تصویر، حکم حمایت‌کننده داشته و در حاشیه صفحه نقشی فرعی دارد. بارت این ارتباط را لنگراندازی می‌نامد» (بارت، ۱۳۹۴: ۳۱). در این ارتباط، تصویر به توصیف متن می‌پردازد و متن به اصطلاح در تصویر لنگر انداخته است. معنای متن در ارتباط با تصاویر، شکل می‌گیرد و ارتباطی تنگاتنگ را با یکدیگر ایجاد می‌کند.

تصویر ۳- هارون الرشید در گرمابه، خمسه نظامی، بهزاد، مکتب هرات، ۸۹۹ ه.ق، موزه بریتانیا، منبع: URL2

تصویر ۳، نگاره «هارون الرشید در گرمابه» از کتاب نسخه نظامی است که در سال ۸۹۹ ه.ق مصور شده است و اکنون در کتابخانه موزه بریتانیا در لندن نگهداری می‌شود. این نگاره، داخل یک حمام، و مراحل گوناگون استحمام را نشان می‌دهد. حرکات به گونه دایره‌وار در دو اتاق مجاور هم، این مراحل استحمام در گرمابه را نشان می‌دهد. در این نگاره نیز چندین اتفاق به‌طور هم‌زمان در تصویر نقش شده است. سمت راست پایین گروهی مشغول شستن لنگ‌های خود هستند و یک غلام با یک قلاب بلند، آن‌ها را آویزان می‌کند. در قسمت پایین چپ، دو نفر مشغول حمل ظرف آب هستند و آن طرف‌تر، فردی به منظور شستن سر و موهای خود، دو غلام را به خدمت گرفته است. در سمت راست، پیرمردی نیز در حال نظاره است. درب گرمابه در قسمت راست از صفحه اصلی تصویر جدا شده است و خارج بنا را نشان می‌دهد. دو اتاق که در میان تصویر قرار دارد، توسط دیوار آجری به رنگ نخودی با یک درب بسته آبی‌رنگ جدا شده است. کاشی کف گرمابه، طرح هندسی مشخص دارد که در هر قسمت از اتاق‌ها متفاوت است. پیکره‌ها از نظر شکل و رنگ متفاوت هستند و هر کدام در حال انجام فعلیتی است که فضای نگاره را پرتحرک کرده است. دوازده مصرع نیز به‌صورت منظم در

کار افقی پایین نگاره قرار گرفته است و رنگ غالب این کادرها نخودی است. متن در قاب درون نگاره جای گذاری شده است، نه بیرون از کادر تصویر، که در نتیجه ارتباط قوی میان متن و تصویر ایجاد شده است.

تصویر ۴- آنالیز تصویر ۳، منبع: نگارندگان

در تصویر ۴، مکان قرارگیری متن و تصویر، آنالیز شده و به صورت ساده مشخص شده است. متن نوشتار به صورت سه بیت در دو ستون در بالای کادر تصویر و نیز در چهار ستون دیگر در پایین کادر تصویر جای گرفته است. با اینکه متن، کادر مخصوص به خود را دارد، تمام «کادرهای متن درون کادر تصویر قرار گرفته‌اند و جدا از تصویر نیستند. در نتیجه ارتباطی نزدیک و تنگاتنگ میان نوشتار و نگاره ایجاد گشته است» (بهرامیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۷)، و همچنان نگاره در صفحه غالب است. در نظریه لنگراندازی بارت، متن بر تصویر لنگر انداخته و در انتقال مفهوم به تصویر متکی است. در این نگاره نیز این حالت، از ارتباط متن و تصویر قابل مشاهده است. تصویر در صفحه غالب است و متن در چند سطر برای حمایت تصویر قرار گرفته و نقش کمی در صفحه دارد و به اصطلاح بارت، بر تصویر لنگر انداخته است و

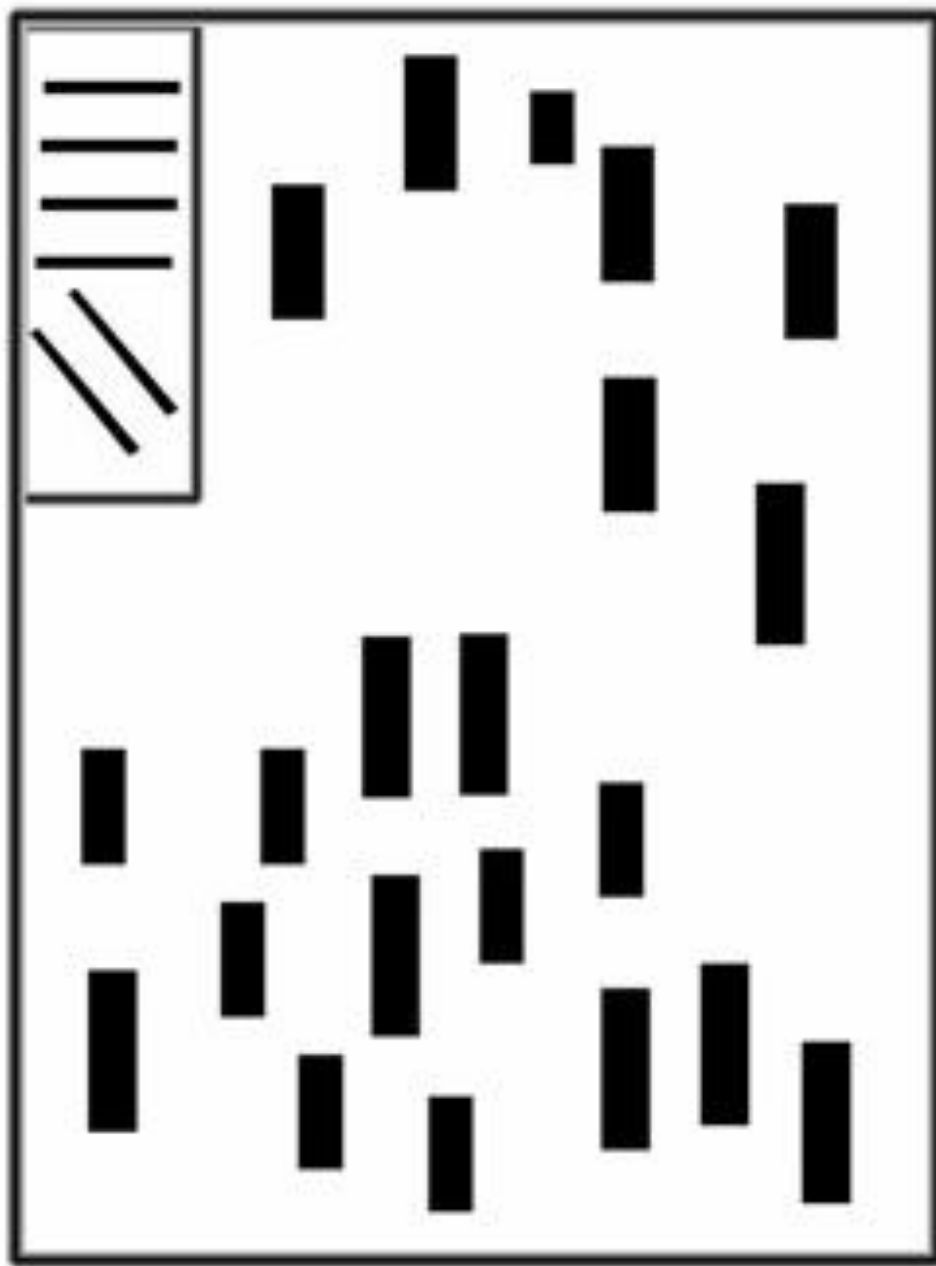

تصویر ۵- ساختن کاخ خورنق، خمسة نظامی، بهزاد، مکتب هرات، ۸۹۹ ه.ق، موزه بریتانیا، منبع: URL2

تصویر ۵، نگاره «ساختن کاخ خورنق»^۳ از کتاب نسخه نظامی است که در سال ۸۹۹ ه.ق مصور شده است و هم‌اکنون در کتابخانه موزه بریتانیا در لندن نگهداری می‌شود. در این نگاره، کارگران، معماران و بنایان، با نظامی خارق‌العاده سرگرم کار هستند. این حرکات به گونه دواير درهم‌پیچیده، از پایین تا بالای نگاره، مراحل گوناگون ساخت بنا را نشان می‌دهد. در این نگاره چندین اتفاق به‌طور هم‌زمان در تصویر نقش شده است. سمت چپ پایین، گروهی مشغول تهیه ملات هستند. کارگرانی در حال حمل کیسه‌های شن هستند و دو نفر آجرها را حمل می‌کنند. ملات توسط عده‌ای به وسیله نردبان حمل می‌شود. دو نفر با طنابی این ملات را جابه‌جا می‌کنند. دو کارگر آجرها را از پایین به بالای بنا جابه‌جا می‌کنند. سه معمار در بالای بنا آجرها را با ملات در ساختمان قرار می‌دهند. «پیکره‌ها با رنگ‌های مختلف و حالات متفاوت، متنوع و پر جنب‌وجوش هستند و حس حرکت و فعالیت در پس‌زمینه محکم بنا را به وجود آورده‌اند» (شه‌کلاهی و میرزاابوالقاسمی، ۱۳۹۴: ۹۸). حرکت پیکره‌ها دایره‌وار، یک روند وابسته و به‌هم‌پیوسته را ایجاد کرده است. کادر متن، به

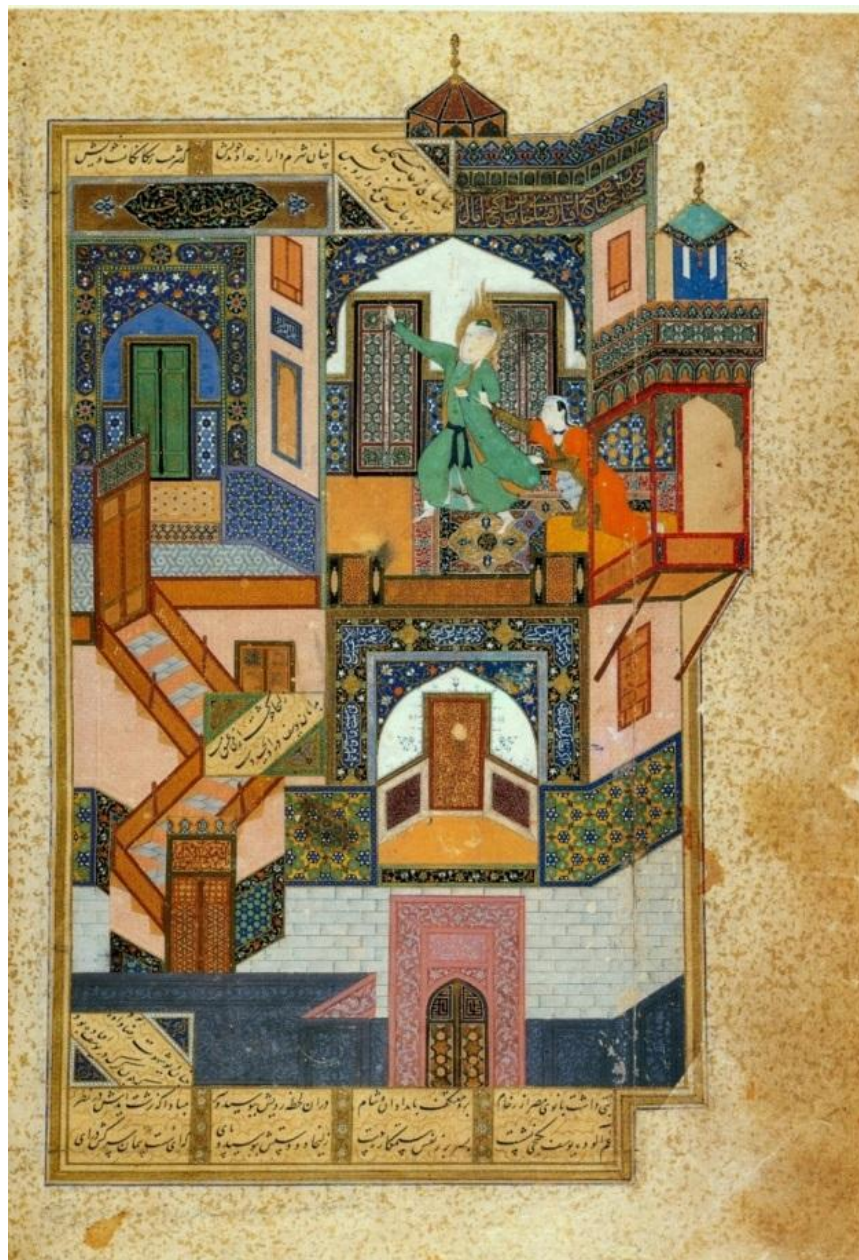
رنگ نخودی در گوشه سمت چپ بالا به صورت عمودی قرار گرفته، و چهار مصرع به صورت منظم و افقی نوشته شده است. همچنین دو مصرع آخر به صورت مورب نگاشته شده و نسبتی متناسب با بنای عمودی نگاره به وجود آورده است. متن با اینکه توسط کادر مخصوص به خود جدا شده است، در دل کادر تصویر نگاشته شده است که ارتباطی نزدیک با نگاره ایجاد کرده است. در این نگاره متن در کنار تصویر به انتقال معنا کمک می‌کند.

۱۰۹

تصویر ۶- آنالیز تصویر ۵، منبع: نگارندگان

در تصویر ۶، مکان قرارگیری متن و تصویر، آنالیز شده و به صورت خطی مشخص شده است. فضای اصلی صفحه در اختیار نگاره است و کادر تصویر تمام صفحه را در بر گرفته است. نوشتار به صورت سه بیت در کادر مستطیل عمودی در بالای کادر تصویر جای گرفته است. به طور کلی نوشتار در شش سطر در این کادر ایجاد شده است و ارتباطی نزدیک با نگاره دارد، اما فضای غالب صفحه با نگاره است، در حین اینکه ارتباطی نزدیک و مناسب با یکدیگر دارند. تصویر در صفحه غالب است و متن نقش کمی از صفحه را دارا است. تصویر در ارجحیت است و متن برای پشتیبانی و حمایت

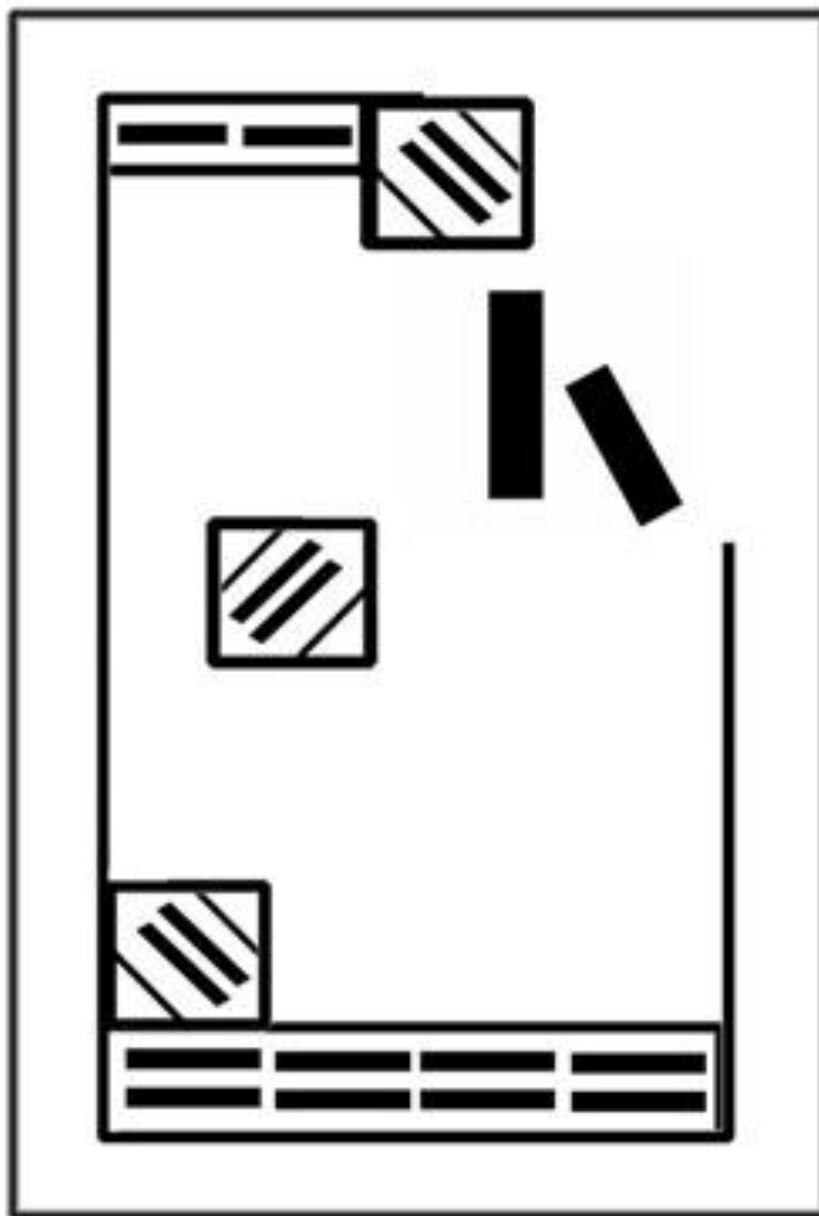

تصویر ۷- یوسف و زلیخا، بوستان سعدی، بهزاد، مکتب هرات، ۸۹۴ ه.ق، کتابخانه قاهره، مصر، منبع: URL3

تصویر ۷، نگاره «یوسف و زلیخا» از کتاب بوستان سعدی، در سال ۸۹۴ ه.ق مصور شده است و اکنون در کتابخانه ملی قاهره در مصر محفوظ است. این نگاره داستان حضرت یوسف را که او از داستان زلیخا -همسر عزیز مصر- می‌گریزد، روایت می‌کند. هم‌زمان فضای درونی و بیرونی یک بنا در یک صفحه قابل مشاهده است. «روایت، درون کادر شش ضلعی از لبه صفحه قرار گرفته است که از سمت راست بالا به وسیله عناصری بصری، سقف و ایوان بنا شکسته شده است» (شیخی و محمدزاده، ۱۳۹۷: ۵۷). قسمت اعظم نگاره را بنای دو طبقه با تزیینات بسیار کاشی و بنا با اسلیمی‌ها و تذهیب‌ها اشغال کرده است. دو اتاق در بالا و یکی در پایین قرار دارد که تمام درها و پنجره‌های آن بسته است و به وسیله راهروی مایل و با خطوط شکسته در قسمت چپ بنا به هم متصل می‌شوند و در انتها به درب بیرونی درون حیاط

می‌رسند. بهزاد با استفاده از پرسپکتیو خاص خود، یک دید هم‌زمانی را در خارج و درون بنا ایجاد کرده، و با استفاده از اتصال قسمت‌های مختلف با خطوط و تزیینات متعدد، فضایی پریپیچ‌وخم و وابسته به هم، تصویر کرده است. حرکتی پیچان از بالا سمت راست بنا، جایی که روایت اصلی -گریز یوسف از زلیخا- قرار دارد، تا پایین بنا که درب خروجی بنا قرار گرفته، ایجاد شده است. در قسمت بالای بنا و در قسمت سردر اتاق‌ها می‌توان حضور نوشتار در تزیینات بنا را مشاهده کرد. بهزاد مکانی را برای ابیات بوستان سعدی، درون نگاره‌اش جای داده تا همچنان پیوند میان تصویر و متن حفظ شود. او متن نوشتار را در دو مصرع در قسمت بالا چپ و همچنین دو مصرع مورب در کنار آن قرار داده است. در قسمت پایین نگاره نیز هشت مصرع به صورت افقی نوشته شده است و در بالای آن، سمت چپ، دو مصرع اضافه شده است. در وسط نگاره، جایی که راهرو با خطوط مورب ترسیم شده و دو طبقه بنا را به هم متصل می‌کند نیز دو مصرع از متن به صورت مورب در کادر مستطیل قرار گرفته است. نوشتار در قاب‌هایی با رنگ‌های گرم، کرم و نخودی قرار گرفته است. هماهنگی رنگی در کنار هماهنگی فرمی با تصویر برقرار است، و همچنین مطابق با تزیینات بنا از رنگ‌های فیروزه‌ای، آبی و سبز برای تزیین کادر متن استفاده شده است.

تصویر ۸- آنالیز تصویر ۷، منبع: نگارندگان

در تصویر ۸، مکان قرارگیری متن و تصویر، آنالیز شده و به صورت ساده مشخص شده است. نوشتار به صورت ایبات در بالا، پایین و وسط نگاره نگاشته شده است. کادر متن درون کادر تصویر قرار گرفته است. در سرتاسر نگاره، اثر و رد پای متن دیده می شود. چنان که در تصویر ۸ مشخص است، فضای اصلی صفحه را تصویر در بر گرفته است، با این حال حضور متن در بالا، میانه و پایین صفحه مشاهده می شود. نوشتار از بالای کادر تصویر، سمت راست، آغاز می شود و در کادرهایی مشخص به صورت پله ای به سمت پایین سمت چپ حرکت می کند و در انتهای صفحه گسترده می شود. تصویر در صفحه غالب است، اما متن نیز در بالا، پایین و میانه آن حضور پیدا کرده است و یک نقش قابل توجه و پررنگ در کنار تصویر ایفا کرده است. در این صفحه دیگر نمی توان نقش حمایتی متن را کم رنگ خواند و تصویر را نقش اصلی در صفحه دانست، بلکه هردو در کنار هم به یک میزان از یکدیگر حمایت کرده و در انتقال مفهوم به مخاطب تأثیرگذار هستند. در این نگاره نقش لنگراندازی متن پررنگ تر می شود و حضور متن در تصویر بیشتر شده است.

رابطه میان متن و تصویر در آثار کمال الدین بهزاد، پیش از این، مورد پژوهش های بسیاری قرار گرفته بود، اما هرگز با نظریه فیلسوف ساختارگرا، رولان بارت، در این زمینه بررسی نشده بود. با توجه به جدول شماره ۱، سه نمونه از موارد مورد تحقیق دارای ارجحیت تصویر هستند و در صفحه، تصویر، فضای بیشتری را به خود اختصاص داده است. در نتیجه متن، یک نقش فرعی و ثانویه در صفحه داشته و حامی تصویر برای انتقال مفهوم به مخاطب است. بارت نظریه لنگراندازی را درباره ارتباط میان متن و تصویر مطرح می کند، زمانی که متن به تصویر مرتبط شده و به آن متصل می شود و به اصطلاح، لنگر می شود. با توجه به جدول شماره ۱، در تصویر شماره ۷، این ارتباط پررنگ تر است؛ بنابراین با وجود اینکه تصویر، عنصر غالب در صفحه است، متن در صفحه متناسب با تصویر پراکنده شده است. تصویر و متن با یک میزان از اهمیت در صفحه در کنار هم قرار گرفته اند و هردو به طور مساوی یکدیگر را حمایت و پشتیبانی می کنند.

جدول ۱- ارتباط متن و تصویر، منبع: نگارندگان

تصویر	متن	تصویر	عنصر غالب	لنگراندازی
۱	کم، بالا و پایین	تمام صفحه	تصویر	کم
۳	کم، بالا و پایین	تمام صفحه	تصویر	کم
۵	کم، بالا و پایین	تمام صفحه	تصویر	کم
۷	متناسب و پراکنده	تمام صفحه	متن و تصویر	زیاد

۶- نتیجه گیری

براساس یافته های تحقیق، این گونه نتیجه شد که در سه نمونه از چهار اثر مورد بررسی، با استناد بر نظریه ارتباطی بارت، ارتباط لنگراندازی وجود دارد، اما در مورد چهارم (تصویر ۷)، با وجود اینکه تصویر در صفحه غالب است، متن به میزان متناسبی در صفحه پراکنده شده و یک نقش فعال تری را درون تصویر ایفا کرده است؛ در نتیجه ارتباطی قوی تر در لنگراندازی متن ایجاد شده است. با وجود اهمیت عمده تصویر، متن همپای تصویر در صفحه ظاهر شده است و با وجود اینکه متن وارد نگاره شده است و به اصطلاح، بر تصویر لنگر انداخته است، ساختار و تناسب آن را برهم نزده است. بهزاد با قراردادن متن درون تصویر، جایگاه ویژه ای درون تصویر با تناسبی مخصوص و متناسب به دست داده است و با استناد بر نظریه بارت، ارتباط پررنگ «لنگراندازی» در این نگاره دیده می شود و متن با کمک تصویر به انتقال مفهوم نگاره کمک کرده است.

1. Structuralism
2. Roland Barthes

۳. نام کاخی بود که نعمان یکم، حاکم لخمی برای یزدگرد یکم ساخت. این کاخ در یک مایلی خاور شهر حیره در میان‌رودان واقع شده است (ویکی‌پدیا).

منابع

- احمدی، بابک. (۱۳۷۴). حقیقت و زیبایی، تهران: نشر مرکز.
- بارت، رولان. (۱۳۹۴). درآمدی بر روایت‌شناسی، ترجمه هوشنگ رهنما، تهران: نشر هرمس.
- بهرامیان، رعنا؛ هاشمی زرج‌آباد، حسن؛ زارعی، علی؛ پایدارفرد، آرزو. (۱۳۹۵). بازشناسی تناسبات طلایی در نگاره‌های کمال‌الدین بهزاد (مطالعه موردی: نگاره ساخت مسجد جامع سمرقند)، نگارینه هنر اسلامی، ۳(۱۰): ۱۶-۳۲.
- حاجی محمدزاده، زینب. (۱۳۹۷). صفحه‌آرایی در نگاره‌های منسوب به کمال‌الدین بهزاد. استاد راهنما: علیرضا شیخی، کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزش عالی فردوسی، مشهد، ایران.
- شه‌کلاهی، فاطمه؛ میرزاابوالقاسمی، محمدصادق. (۱۳۹۴). بررسی تنوع پیکره‌ها و تناسبات انسانی در آثار کمال‌الدین بهزاد، فصلنامه نگره، ۱۱(۳۹): ۹۰-۱۰۰.
- شیخی، علیرضا؛ محمدزاده، زینب. (۱۳۹۷). بررسی صفحه‌آرایی نگاره‌های منسوب به بهزاد در نسخه بوستان سعدی، نگارینه هنر اسلامی، ۵(۱۵): ۵۰-۷۰.
- عقیقی حاتمی‌پور، میثم؛ رهیده، محمدرضا. (۱۳۹۴). واکاوی آثار کمال‌الدین بهزاد با دو رویکرد شکل‌گرایانه و نمادشناسانه، مجله رشد آموزش هنر، شماره ۲۷: ۲۷-۵۹.
- کارگر، محمدرضا؛ ساریخانی، مجید. (۱۳۹۰). کتاب‌آرایی در تمدن اسلامی ایران، تهران: انتشارت سمت.
- کاووسی، مژگان. (۱۳۹۷). کمال‌الدین بهزاد در مکاتب نگارگری ایران، پژوهش در هنر و علوم انسانی، ۳(۱): ۲۳-۳۴.
- محمدی، آرام. (۱۳۸۹). نقد هنری با نگاهی به نقد ادبی، تهران: نشر سه استاد.
- مسعودی، امیدعلی. (۱۳۹۵). نقدی بر روش نشانه‌شناسی و تحلیل روایت رولان بارت، فصلنامه علوم خبری، ۴(۱۷): ۴۵-۶۵.
- موسوی فاطمی، نادر. (۱۳۹۱). بررسی محتوای رنگ در آثار کمال‌الدین بهزاد با تأکید بر نگاره یوسف و زلیخا و جنگ قبایل لیلی و مجنون، مجله سوره مهر، شماره ۱۷: ۸۲-۹۹.

Barthes. R. (1977). Introduction to structural analysis of narrative: Image music text. London: Fontana Press.
 URL1: Wikipedia.com
 URL2: britishmuseum.com
 URL3: cu.edu.eg

